

ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΚΑΡΔΑΡΑΣ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1920¹

1. Η θέση του ελληνικού στοιχείου στην Τουρκία

Μία από τις περιόδους, που επηρέασαν καθοριστικά τη ζωή του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης², είναι αναμφισβήτητα και η δεκαετία του 1920, η οποία, ενώ άρχισε πολύ αισιόδοξα για τα ελληνικά συμφέροντα, σφραγίστηκε από την τραγωδία της Μικρασιατικής Καταστροφής και τον βίαιο ξεριζωμό των ελληνικών πληθυσμών της Μικρασίας. Η παρούσα μελέτη, που βασίζεται σε ανέκδοτο αρχειακό υλικό του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ) και συγκεκριμένα σε αναφορές του Γενικού Προξενείου της Κωνσταντινούπολης, επιχειρεί να συμβάλει στη μελέτη της εκπαιδευτικής και κοινωνικής κατάστασης του Ελληνισμού της Πόλης κατά την κρίσιμη δεκαετία του 1920, που, κατά την άποψή μας, αποτέλεσε τον προπομπό των μετέπειτα δραματικών εξελίξεων, που οδήγησαν στον πλήρη μαρασμό του.

Το ελληνικό στοιχείο της Κωνσταντινούπολης, σύμφωνα με τις εκθέσεις³ του Γενικού Προξενείου της Ελλάδας, κατά τη δεκαετία του 1920 παρουσίασε φθίνουσα πορεία και συνεχή αριθμητική μείωση. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στις πολλές δυσκολίες που καθημερινά αντιμετώπιζε όχι μόνο από τις τουρκικές αρχές αλλά και από τον τουρκικό λαό.

1. Η εργασία αυτή παρουσιάστηκε σε συνεπτυγμένη μορφή στην Ημερίδα «Κωνσταντινούπολιτική Παιδεία και Ζωγράφειο Λύκειο 1893-1993», Αθήνα, Παλαιά Βουλή 6 Νοεμβρίου 1993.

2. Βασική μελέτη για τη ζωή του ελληνικού στοιχείου της Κωνσταντινούπολης κατά τον 20ο αι. βλ. Alexis Alexandris, *The Greek minority of Istanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Athens 1992.

3. Πρόκειται για τις ετήσιες εκθέσεις του προξενείου Κωνσταντινούπολης των ετών 1927 και 1928, στις οποίες κυρίως βασίζεται η μελέτη. Βλ. α) ΑΥΕ/1928/Β-28/Γενική έκθεση 1927/αρ.379/Κ. Σακελλαρόπουλος προς Α. Μιχαλακόπουλο και β) ΑΥΕ/1929/Β-28/Εκθέσεις Πρεσβείας Άγκυρας/αρ. 640/16-4-1929/Κ. Σακελλαρόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών.



Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης ζώντας καθημερινά σε κλίμα πιέσεων και τρομοκρατίας είχε συνειδητοποιήσει ότι, αν δεν μεταβαλλόταν η κατάσταση, σύντομα θα αντιμετώπιζε την ανάγκη του εκπατρισμού. Ταυτόχρονα ένα μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Πόλης είχε πεισθεί ότι η στάση της Άγκυρας απέναντι στον Ελληνισμό δεν ήταν αποτέλεσμα προκαταλήψεων και παθών ή στενών αντιλήψεων σε σχέση προς τα πραγματικά συμφέροντα της Τουρκίας, αλλά κυρίως απόρροια ενός αυστηρά καθορισμένου προγράμματος, που είχε ως μακροπρόθεσμο στόχο τη βαθμιαία απομάκρυνση από την Κωνσταντινούπολη της ελληνικής μειονότητας, την οποία οι εθνικιστικοί κύκλοι της Άγκυρας δεν μπορούσαν με κανένα τρόπο να ανεχθούν.

Τα σπουδαιότερα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν καθημερινά οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και τα οποία σε πολλούς δημιούργησαν την ανάγκη φυγής ήταν ποικίλα:

α) Η υποχρέωση της θητείας στον τουρκικό στρατό. Οι ομογενείς νέοι, που πλησίαζαν την στρατεύσιμη ηλικία, εγκατέλειπαν κατά κανόνα την Τουρκία, παρασύροντας βαθμηδόν στον τόπο της νέας εγκατάστασής τους και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους.

β) Η βαρεία φορολογία, που έπληττε κυρίως τους εμπόρους και τους επαγγελματίες, οι οποίοι αποτελούσαν ένα μεγάλο τμήμα του ελληνικού στοιχείου.

γ) Η απαγόρευση της εξάσκησης του επαγγέλματος σε ολόκληρες κατηγορίες, που γινόταν με διάφορες προφάσεις και με ποικίλα μέσα.

δ) Η συνειδητοποίηση από μέρους των Ελλήνων ότι η θέση τους ήταν καλύτερη στην εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εξαιτίας της παραχώρησης των προνομίων στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, που λειτουργούσε ως φυσικός προστάτης τους. Επιπλέον οι Έλληνες της Πόλης είχαν την εμπειρία της συμμαχικής κατοχής στην Κωνσταντινούπολη, που αναμφισβήτητα είχε δημιουργήσει καθεστώς πραγματικής ελευθερίας και έτσι η σύγκριση αυτονομία κατέληγε σε βάρος της παραμονής τους στην Πόλη.

Η Τουρκία, παρά τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει για την εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάνης για τις μειονότητες, σύντομα έδειξε τις αληθινές της προθέσεις: απώτερος στόχος της δεν ήταν η οργάνωση των μειονοτήτων αλλά η πλήρης εγκατάλειψή τους. Επιπλέον η Άγκυρα επεδίωκε να δημιουργήσει στη διεθνή κοινότητα την εντύπωση ότι η αποτυχία των μειονοτήτων να οργανωθούν οφειλόταν αποκλειστικά στις ίδιες.



2. Οι διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάνης για την προστασία των μειονοτήτων και η στάση της τουρκικής κυβέρνησης

Η συνθήκη της Λωζάνης¹ (24 Ιουλίου 1923) αφιέρωσε, όπως είναι γνωστό, στην προστασία των μη μουσουλμανικών Μειονοτήτων τα άρθρα 37-45. Ενώ όμως η Τουρκία ανέλαβε διεθνείς υποχρεώσεις για την προστασία τους, στην πραγματικότητα τις παραβίαζε συστηματικά και απροκάλυπτα. Αυτό γίνεται εμφανέστερο, αν εξετασθούν αναλυτικά τα επιμέρους άρθρα και η στάση της τουρκικής κυβέρνησης.

Άρθρο 38²: Παρά τις διατάξεις του άρθρου αυτού, που παρείχε εγγυήσεις στις μειονότητες για την ελευθερία κυκλοφορίας, και παρά τις ειδικές για τους Έλληνες διατάξεις του άρθρου 16 της «Συμβάσεως περί Ανταλλαγής Πληθυσμών», οι οποίες παρείχαν το δικαίωμα επιστροφής στους μη ανταλλάξιμους Έλληνες, που είχαν αναχωρήσει από την περιφέρεια της Κωνσταντινούπολης, η τουρκική κυβέρνηση με διάφορα προσχήματα κατέστησε αδύνατη την επιστροφή τους και απαγόρευσε την κυκλοφορία αυτών που είχαν παραμείνει εντός της επικράτειας.

Η απαγόρευση όμως αυτή έθιγε το δικαίωμα ιδιοκτησίας των Ελλήνων, οι οποίοι είχαν κτήματα εκτός της ζώνης που είχε εξαιρεθεί από την ανταλλαγή.

Άρθρο 39³: Αντίθετα προς τις διατάξεις του άρθρου αυτού, οι Τούρκοι

1. Ολόκληρο το κείμενο της Συνθήκης της Λωζάνης βλ. στην έκδοση του Υπουργείου Εξωτερικών, Πράξεις υπογραφείσας εν Λωζάννη τη 30 Ιανουαρίου και τη 24 Ιουλίου 1923. Αθήνα 1923. Επίσης για τις διαπραγματεύσεις κατά τη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης, από την έναρξή της στις 20 Νοεμβρίου 1922 έως τις 24 Ιουλίου 1923, βλ. Υπουργείο Εξωτερικών, Ελληνικά διπλωματικά έγγραφα, τόμος Γ', Συνδιάσκεψη της Λωζάνης, επιμέλεια Δόμνα Δοντά, Αθήνα 1994.

2. Άρθρο 38: «Η Τουρκική Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει νὰ παρέχη εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Τουρκίας πλήρην καὶ ἀπόλυτον προστασίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἀδιακρίτως γεννήσεως, ἐθνικότητος, γλώσσης, φυλῆς καὶ θρησκείας.

Πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Τουρκίας δικαιούνται νὰ πρεσβεύωσιν ἐλευθέρως, δημοσίᾳ τε καὶ κατ' ἰδίαν, πᾶσαν πίστιν, θρησκείαν ἢ δοξασίαν ὧν ἡ ἄσκησις δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστά ἦθη.

Αἱ μὴ μουσουλμανικαὶ μειονότητες θὰ ἀπολαύωσιν πλήρως τῆς ἐλευθερίας κυκλοφορίας καὶ μεταναστεύσεως, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν ἐφαρμοζομένων, ἐφ' ὅλου ἢ μέρους τοῦ ἐδάφους, εἰς πάντας τοὺς Τούρκους ὑπηκόους μέτρων, ἅτινα ἤθελον τυχὸν ληφθῆ ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως χάριν τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης καὶ τῆς τηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως».

3. Άρθρο 39: «Οἱ ἀνήκοντες εἰς μὴ μουσουλμανικὰς μειονότητας ὑπήκοοι Τούρκοι θὰ ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων ὧν καὶ οἱ μουσουλμᾶνοι.



υπήκοοι που ανήκαν στις μη μουσουλμανικές μειονότητες δεν μετείχαν καθόλου στην πολιτική ζωή της χώρας. Έτσι οι μειονότητες όχι μόνο δεν εξέλεγαν αιρετούς αντιπροσώπους αλλά ούτε μεταξύ των εκλεκτόρων δεν αντιπροσωπεύονταν ούτε στις βουλευτικές ούτε στις δημοτικές εκλογές. Εξάλλου τα μέλη των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων αποκλείονταν από τις δημόσιες θέσεις και από όλες τις υπηρεσίες που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του κράτους, όπως οι σιδηρόδρομοι, οι τράπεζες και οι εταιρείες υδρεύσεως. Έτσι ομογενείς υπάλληλοι που είχαν αφιερώσει όλη τους τη ζωή στις υπηρεσίες αυτές, απομακρύνθηκαν μόνο και μόνο επειδή ήταν Έλληνες. Εξάλλου η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης να επιβάλει βίαια την τουρκική γλώσσα στην τήρηση των εμπορικών βιβλίων και στη διεξαγωγή της εμπορικής αλληλογραφίας, κατέστησε αδύνατη τη χρησιμοποίηση της γλώσσας των μειονοτήτων στο εμπόριο: χρήση που εγγυάτο η παράγραφος 4 του άρθρου 39. Το ίδιο ίσχυσε και για τα δικαστήρια, όπου αποκλειστικά χρησιμοποιείτο η τουρκική γλώσσα.

Άρθρο 40': Η τουρκική κυβέρνηση, παραβαίνοντας κατάφωρα τις διατάξεις του άρθρου αυτού, επεδίωξε τον εκτουρκισμό των σχολείων των μειονοτήτων και δια μέσου αυτών την διάδοση της τουρκικής γλώσσας, αν και τα σχολεία αυτά συντηρούνταν με δαπάνες των μειονοτήτων. Έτσι στα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης η διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας

Πάντες οί κάτοικοι τής Τουρκίας, άνευ διακρίσεως θρησκειύματος, θά ώσιν ίσοι άπέναντι του νόμου.

Ή διαφορά θρησκείας, δοξασίας ή πίστεως δέν όφείλει νά άποτελέση κώλυμα δι' ούδένα Τουρκον ύπήκοον ώς πρός τήν άπόλαυσιν τών άστικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ίδια τήν παραδοχήν εις τās δημοσίας θέσεις, άξιώματα και τιμάς ή τήν έξάσκησην τών διαφόρων επαγγελμάτων και βιομηχανιών.

Ούδεις περιορισμός θέλει έπιβληθῆ κατά τής έλευθέρως χρήσεως παρά παντός Τούρκου ύπηκόου οίασδήποτε γλώσσης, είτε έν ταίς ιδιωτικαίς ή έμπορικαίς σχέσεσιν, είτε ώς πρός τήν θρησκείαν, τόν τύπον και πάσης φύσεως δημοσιεύματα, είτε έν ταίς δημοσίαις συναθροίσεσιν.

Παρά τήν ύπαρξιν τής έπίσημου γλώσσης, θά παρέχωνται αί προσήκουσαι εύκολία εις τούς Τούρκους ύπηκόους, τοίς λαλούντας γλώσσαν άλλην ή τήν τουρκικήν, διά τήν προφορικήν χρήσιν τής γλώσσης αυτών ένώπιον τών δικαστηρίων».

1. Άρθρο 40: «Οί Τούρκοι ύπήκοοι οί άνήκοντες εις μή μουσουλμανικάς μειονότητας, θά απολαύωσι νομικώς και πραγματικώς τής αυτής προστασίας και τών αυτών έγγυήσεων ών απολαύουσι και οί λοιποί Τούρκοι ύπήκοοι. Θά έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα νά συνιστώσι, διευθύνωσι και έποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα, σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, μετά του δικαιώματος νά ποιώνται έλευθέρως έν αυτοίς χρήσιν τής γλώσσης των και νά τελώσιν έλευθέρως τά τής θρησκείας των».



απορροφούσε οκτώ ώρες την εβδομάδα στις κατώτερες τάξεις και δώδεκα στις ανώτερες. Επίσης στην τουρκική γλώσσα διδάσκονταν υποχρεωτικά τα μαθήματα της ιστορίας, της γεωγραφίας και των πατριωτικών γνώσεων¹. Επιπλέον με μία σειρά εγκυκλίων η τουρκική κυβέρνηση επέβαλε στις σχολές των μειονοτήτων και τις εξής υποχρεώσεις:

α) Όλοι οι διευθυντές και οι δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων υποβάλλονταν σε εξετάσεις στην τουρκική γλώσσα από τη Διεύθυνση της Παιδείας για να λάβουν την απαιτούμενη άδεια διδασκαλίας.

β) Οι σχολές των μειονοτήτων δεν αναγνωρίζονταν ως κοινοτικές αλλά ως ιδιωτικές σχολές, οπότε οι κοινότητες αναγκάζονταν να προσλάβουν με μεγάλη αμοιβή ένα πρόσωπο που επέβαλαν οι Τούρκοι. Έτσι η σχολή λειτουργούσε στο όνομα αυτού του προσώπου, που ονομαζόταν και «ιδρυτής» και μόνο δια μέσου αυτού επικοινωνούσε με τις τουρκικές αρχές. Αυτό εξάλλου το πρόσωπο μαζί με τον διευθυντή ήταν το μόνο αρμόδιο, σύμφωνα με το νόμο, για τον διακανονισμό των διαφόρων σχολικών ζητημάτων, ενώ απαγορεύτηκε με την απειλή της ποινικής δίωξης η ανάμειξη των εφορειών των σχολών σε αυτά.

γ) Οι σφραγίδες, οι επιγραφές, τα βιβλία εγγράφων, οι επικεφαλίδες, τα κείμενα των εγγράφων και διπλωμάτων και κάθε έγγραφο των σχολών των μειονοτήτων έπρεπε να είναι γραμμένο αποκλειστικά στην τουρκική γλώσσα². Το ίδιο συνέβαινε και από την άποψη της εξωτερικής εμφάνισης των σχολείων, έτσι ώστε να μην παρουσιάζουν καμία διαφορά από τα τουρκικά εκπαιδευτήρια. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως ούτε στους τοίχους των σχολείων δεν είχε μείνει το παραμικρό ίχνος επιγραφής στη γλώσσα των μειονοτήτων, οι οποίες χωρίς καμία ενίσχυση από την τουρκική κυβέρνηση, συντηρούσαν με μεγάλες θυσίες τα σχολεία αυτά με αποκλειστικό σκοπό την εκπαίδευση των παιδιών τους στην εθνική τους γλώσσα.

δ) Οι δάσκαλοι της τουρκικής γλώσσας δεν διορίζονταν από τις εφορείες των σχολών αλλά απευθείας από τις τουρκικές αρχές που καθόριζαν και τις αποδοχές τους, οι οποίες ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες από αυτές των ομογενών δασκάλων.

1. Βλ. την υπ' αριθμ. 5887/386 εγκύκλιο της 25 Οκτωβρίου 1927 της Διεύθυνσης Παιδείας της Κωνσταντινούπολης, που βρίσκεται συνημμένη στο έγγραφο ΑΥΕ/1927/Β-37 / Καταστατικό της εν Κωνσταντινουπόλει ελληνικής μειονότητας / αρ. 5055 / 10-11-1927 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Α. Μιχαλακόπουλο.

2. Βλ. ό.π. την υπ' αριθμ. 8045/305 εγκύκλιο της 17 Σεπτεμβρίου 1927 της Διεύθυνσης Παιδείας της Κωνσταντινούπολης.



ε) Τα βιβλία ελέγχονταν αυστηρότατα με πνεύμα σωβινιστικό, ενώ στα αναγνωστικά βιβλία υπήρχαν ολόκληρα κεφάλαια που έθιγαν απροκάλυπτα το εθνικό αίσθημα των ομογενών μαθητών.

στ) Απαγορεύτηκε η λειτουργία εμπορικών και άλλων τεχνικών σχολών των μειονοτήτων. Επίσης απαγορεύτηκε η λειτουργία του «Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου». Στη συνέχεια οι Τούρκοι λεηλάτησαν την περιουσία του και την πλούσια βιβλιοθήκη του, ενώ κατέλαβαν αυθαίρετα το μέγαρό του στο οποίο στεγάστηκε η λέσχη του «Λαϊκού κόμματος».

ζ) Η τουρκική γλώσσα και τα μαθήματα που διδάσκονταν στα τουρκικά ορίζονταν ως κύρια μαθήματα. Έτσι οι ομογενείς μαθητές που δεν περνούσαν σε αυτά απορρίπτονταν, έστω και αν είχαν αριστεύσει στα υπόλοιπα μαθήματα. Το μέτρο αυτό, εκτός των άλλων, είχε ως άμεση συνέπεια οι Τούρκοι δάσκαλοι να εκμεταλλεύονται οικονομικά τους μαθητές που κινδύνευαν να απορριφθούν.

Άρθρο 41': Η τουρκική κυβέρνηση, παρά τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει με το άρθρο αυτό, δεν φρόντισε να εξασφαλίσει στους μη μουσουλμάνους μαθητές, οι οποίοι φοιτούσαν στα κρατικά σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης, τη διδασκαλία των μαθημάτων στη μητρική τους γλώσσα.

Επιπλέον η τουρκική κυβέρνηση δεν είχε ποτέ ενισχύσει οικονομικά τα σχολεία των μειονοτήτων, μολονότι για το σκοπό αυτό είχε επιβληθεί ειδικός φόρος. Φυσικά η κατανομή των βαρών είχε γίνει με άνισο τρόπο όχι μόνο σε βάρος των μειονοτήτων αλλά και των ξένων υπηκόων, ιδρυμάτων και εταιρειών.

Άρθρο 42: Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, η τουρκική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να ρυθμίσει τα θέματα οικογενειακού και προσωπικού χαρακτή-

1. Άρθρο 41: «Έν ταϊς πόλεσιν καί περιφερείαις, ένθα διαμένει σημαντική αναλογία ύπηκόων μη μουσουλμάνων, ή Τουρκική κυβέρνηση θά παρέχη, ως πρός την δημοσίαν εκπαίδεισιν, τὰς προσηκούσας εύκολίας πρός έξασφάλισιν τῆς έν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις παροχῆς, έν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ, τῆς διδασκαλίας εἰς τὰ τέχνα τῶν έν λόγῳ Τούρκων ύπηκόων. Ἡ διάταξις αὕτη δέν κωλύει τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ καταστήσῃ ύποχρεωτικὴν τὴν διδασκαλίαν τῆς τουρκικῆς γλώσσῃς έν τοῖς εἰρημένοις σχολείοις.

Έν ταῖς πόλεσιν καί περιφερείαις, ένθα ύπάρχει σημαντική αναλογία Τούρκων ύπηκόων ἀνηκόντων εἰς μὴ μουσουλμανικὰς μειονότητες, θέλει έξασφαλισθῆ εἰς τὰς μειονότητας ταύτας δικαία συμμετοχὴ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν χρηματικῶν ποσῶν, ἀτινα τυχὸν θά έχορηγοῦντο ἐκ τοῦ δημοσίου χρήματος ύπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους ἢ τῶν δημοτικῶν καί λοιπῶν προϋπολογισμῶν ἐπὶ ἐκπαιδευτικῶ, θρησκευτικῶ ἢ φυλανθρωπικῶ σκοπῶ.

Τὰ ποσὰ ταῦτα θά καταβάλλωνται εἰς τοῖς ἀρμοδίοις ἀντιπροσώτοις τῶν ένδιαφερομένων καθιδρυμάτων καί ὀργανισμῶν».



ρα των μειονοτήτων με βάση τα ήθη και τα έθιμά τους. Μάλιστα ο σχετικός κανονισμός έπρεπε να εκπονηθεί από επιτροπές που θα αποτελούνταν από αντιπροσώπους της τουρκικής κυβέρνησης και από ισάριθμους αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων μειονοτήτων.

Όμως η τουρκική κυβέρνηση, παραβαίνοντας κατάφωρα τις διατάξεις του άρθρου αυτού, δεν περιορίστηκε στο διορισμό των Τούρκων αντιπροσώπων αλλά προχώρησε στον διορισμό και των αντιπροσώπων των μειονοτήτων. Στη συνέχεια εξεβίασε τις επιτροπές αυτές να διακηρύξουν την παραίτησή τους από τις εγγυήσεις του άρθρου 42.

Συγκεκριμένα αναφέρουμε ότι η ελληνική μειονότητα αναγκάστηκε να ορίσει μία αντιπροσωπεία από μέλη των ενοριών της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινούπολης και των μητροπόλεων Χαλκηδόνος, Δέρκων και Πριγκηποννήσων, η οποία στα τέλη του 1925 παραιτήθηκε εγγράφως από τις εγγυήσεις που παρείχε το άρθρο 42 της συνθήκης της Λωζάνης. Στην ίδια παραίτηση είχαν προβεί ύστερα από αλληπάλληλες πιέσεις οι μειονότητες των Αρμενίων και των Εβραίων της Κωνσταντινούπολης¹.

Άρθρο 43²: Χαρακτηριστικό δείγμα της παραβίασης του άρθρου αυτού αποτελεί το εξής γεγονός: προκειμένου να δικαστούν ο Πατριάρχης και οι Συνοδικοί Αρχιερείς, επειδή δήθεν είχαν συνεδριάσει παράνομα στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, κλήθηκαν να προσέλθουν στο δικαστήριο ημέρα Κυριακή.

Όπως φαίνεται λοιπόν από την παρουσίαση, που προηγήθηκε, παραβιάζονταν συστηματικά όλες σχεδόν οι διατάξεις που αφορούσαν τις μειονότητες. Αυτές όμως που είχαν τη μεγαλύτερη σημασία για τον Ελληνισμό της Πόλης ήταν οι σχετικές με την ελεύθερη χρήση της γλώσσας των μειονοτήτων στην καθημερινή ζωή, στα σχολεία, στο εμπόριο και στα δικαστήρια.

1. ΑΥΕ / 1927 / Β-37 / Καταστατικό της εν Κωνσταντινουπόλει ελληνικής μειονότητας / αρ. 606 / 8 Φεβρουαρίου 1927 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών.

2. Άρθρο 43: «Οί εις τας μη μουσουλμανικάς μειονότητας ανήκοντες Τούρκοι υπήκοοι δέν θά ώσιν υποχρεωμένοι νά εκτελώσι πράξεις αποτελούσας παράβασιν τής πίστεως ή τών θρησκευτικών των έθιμων, ούτε θά περιπίπτωσιν εις άνικανότητα τινά άρνούμενοι νά παραστώσιν ένώπιον τών δικαστηρίων ή νά εκτελέσωσιν νόμιμόν τινα πράξιν κατά τήν ήμέραν τής εβδομαδιαίας των άναπαύσεως.

Ούχ ήττον, ή διάταξις αύτη δέν άπαλλάσσει τούτους Τούρκους τούτους υπήκοους τών υποχρεώσεων αίτινες έπιβάλλονται εις πάντας τούτους λοιπούς Τούρκους υπήκοους πρός τήρησιν τής δημοσίας τάξεως».



Χαρακτηριστικό δείγμα της πρόθεσης των Τούρκων να επιβάλουν με κάθε τρόπο την τουρκική γλώσσα και να εξαφανίσουν τις γλώσσες των μειονοτήτων ήταν και η απόφαση που έλαβε το 1927 η «Γενική συνέλευση των φοιτητών της Νομικής Σχολής της Κωνσταντινούπολης», που προέβλεπε τη διενέργεια συστηματικής προπαγάνδας με στόχο την αποκλειστική χρησιμοποίηση της τουρκικής γλώσσας στα μη μουσουλμανικά σχολεία, στα δημόσια κέντρα, στα καταστήματα, στα γραφεία, στα εργοστάσια και σε όλους γενικά τους δημόσιους χώρους. Ο πρόεδρος μάλιστα της επιτροπής, που συστάθηκε για το σκοπό αυτό και η οποία συνεργαζόταν με το γνωστό εθνικιστικό σωματείο «Τουρκική Εστία», δήλωσε το 1927 στον τύπο ότι οι μειονότητες που δεν χρησιμοποιούσαν την τουρκική γλώσσα, έθιγαν τα πατριωτικά αισθήματα των Τούρκων.

Ενδεικτικό των απειλητικών του διαθέσεων είναι και το εξής απόσπασμα των δηλώσεών του: «Θα προσπαθήσουμε, ανέφερε, να κρατήσουμε για μία φορά ακόμη την ψυχραιμία μας στην εκπλήρωση του καθήκοντός μας και να δώσουμε στους μη μουσουλμάνους συμπατριώτες μας να καταλάβουν πόσο επιλήψιμη είναι η συμπεριφορά τους. Ελπίζουμε ότι η προειδοποίηση αυτή θα αρκέσει για να συνειδητοποιήσουν την αχαριστία τους απέναντι στην πατρίδα τους την Τουρκία και την υποχρέωσή τους να μιλούν την τουρκική γλώσσα».

Φυσικά στο στόχαστρο όλων αυτών των ενεργειών βρισκόταν κυρίως η ελληνική γλώσσα που προκαλούσε την μεγαλύτερη αντιπάθεια στον τουρκικό σωβινισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι μία αστυνομική διάταξη, που είχε τεθεί σε εφαρμογή από τα μέσα της δεκαετίας του 1920, απαγόρευε τα ελληνικά τραγούδια στα δημόσια κέντρα της Κωνσταντινούπολης, στα οποία μέχρι προ ολίγου ακόμη κυριαρχούσαν. Ο διωγμός της ελληνικής γλώσσας κατέστησε αδύνατη και την εμφάνιση ελληνικών θιάσων στην Κωνσταντινούπολη, ενώ κάθε χρονιά περνούσαν από την Πόλη πολυάριθμοι ξένοι θίασοι. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι μία παράσταση, που είχε οργανωθεί από ερασιτέχνες ομογενείς και η οποία επρόκειτο να δοθεί μόνο μία φορά τον Απρίλιο του 1927, ματαιώθηκε την τελευταία στιγμή μετά από επέμβαση της αστυνομίας μόνο και μόνο επειδή θα δινόταν στην ελληνική γλώσσα.

3. Η στάση της Τουρκίας απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο

Χαρακτηριστική των προθέσεων του Τουρκικού κράτους προς το ελληνικό στοιχείο είναι και η στάση που τήρησε απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι, αφού η Τουρκία δεν πέτυχε παρά τις επίμονες προσπάθει-



ές' της κατά τις διαπραγματεύσεις της Συνθήκης της Λωζάνης να απομακρύνει την έδρα του από την Κωνσταντινούπολη, στην συνέχεια προσπάθησε με κάθε μέσο να μειώσει το γόητρό του και να του αφαιρέσει κάθε ηθικό κύρος. Γι' αυτό προσπάθησε να καλλιεργήσει την εντύπωση ότι το Πατριαρχείο είχε πάψει να υφίσταται, τουλάχιστον με την έννοια που το είχε αναγνωρίσει η συνδιάσκεψη της Λωζάνης². Έτσι σε πολλές περιπτώσεις οι τουρκικές αρχές δεν έλαβαν υπόψη την αυστηρά εκκλησιαστική δικαιοδοσία του και δεν αναγνώρισαν στους αρχιερείς του Πατριαρχείου οποιαδήποτε θρησκευτική ιδιότητα. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτών των αντιλήψεων των Τουρκικών αρχών αποτελεί η απαίτηση πληρωμής φόρου επιτηδεύματος εκ μέρους των συνοδικών και των άλλων κληρικών του Πατριαρχείου και η κατάταξή τους, από την άποψη αυτή, στην κατηγορία των πλανόδιων εμπόρων.

Η στάση αυτή της Τουρκίας προς το Πατριαρχείο σε συνδυασμό με την ανώμαλη κατάσταση που επικρατούσε στα εσωτερικά του θρόνου, εξαιτίας αλληπάλληλων διενέξεων και ραδιουργιών που προκαλούσαν οι φιλοδοξίες νέων ιεραρχών για την κατάληψη του Θρόνου, έδιναν μια θλιβερότατη εικόνα παρακμής στο Φανάρι. Η κατάσταση αυτή επέτεινε την απογοήτευση του ελληνικού στοιχείου για το μέλλον του στην Τουρκία.

Απέναντι σε αυτή την αποθαρρυντική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στο Πατριαρχείο για λόγους ενδογενείς και εξωγενείς, το μόνο ενθαρρυντικό στοιχείο μετά τον Μικρασιατικό Πόλεμο ήταν η ενίσχυση της επιρροής του Πατριαρχείου ως πανορθόδοξου κέντρου.

Συγκεκριμένα, ενώ μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το Οικουμενικό Πατριαρχείο απώλεσε την άμεση εκκλησιαστική του περιφέρεια, δηλαδή τις μητροπόλεις του Πόντου, της Μικράς Ασίας και της Θράκης, παράλληλα ενισχύθηκε το κύρος του ως πνευματικό κέντρο αφενός των υπό-

1. Συγκεκριμένα στη συνεδρίαση της 16 Δεκεμβρίου 1922 της «Υποεπιτροπής για την ανταλλαγή πληθυσμών» η τουρκική αντιπροσωπεία με τον Ισμέτ Ινονού ζήτησε την μεταφορά του Πατριαρχείου έξω από την Τουρκία, ως όρο για την εξαίρεση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης από την ανταλλαγή πληθυσμών, βλ. Χρυσούλας Καρυκοπούλου, Το Διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979, σ. 55-59.

2. Το άρθρο 42 παρ. 2 της Συνθήκης της Λωζάνης ανέφερε τα εξής:

«Η Τουρκική Κυβέρνησις ὑποχρεοῦται νὰ παρέχη πᾶσαν προστασίαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, συναγωγὰς, νεκροταφεία καὶ λοιπὰ θρησκευτικὰ καθιδρύματα τῶν εἰρημένων μειονοτήτων. Εἰς τὰ εὐαγῆ καθιδρύματα, ὡς καὶ τὰ θρησκευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα τῶν αὐτῶν μειονοτήτων, τῶν ἤδη εὐρισκομένων ἐν Τουρκίᾳ, θὰ παρέχεται πᾶσα εὐκολία καὶ ἄδεια, ἡ δὲ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, προκειμένων περὶ ἰδρύσεως νέων θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καθιδρυμάτων, οὐδεμίαν θέλει ἀρνηθῆ ἔκ τῶν ἀναγκαίων εὐκολιῶν, αἵτινες ἔχουσιν ἐξασφαλισθῆ εἰς τὰ λοιπὰ ἰδιωτικὰ καθιδρύματα ὁμοίας φύσεως».



λοιπων Ορθόδοξων Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και αφετέρου των ορθόδοξων παροικιών της διασποράς. Έτσι πολλές Εκκλησίες και κυβερνήσεις διαφόρων κρατών, παρά τον κλονισμό που υπέστη το Πατριαρχείο ως συνέπεια του πολέμου, απευθύνθηκαν προς αυτό επανειλημμένα κατά τη δεκαετία του 1920 και ζήτησαν τον διακανονισμό διαφόρων ζητημάτων εκκλησιαστικής φύσεως¹. Όλες αυτές οι περιπτώσεις ήταν σαφείς ενδείξεις της σημασίας που αποδιδόταν στον Οικουμενικό Θρόνο και του σεβασμού με τον οποίο τον περιέβαλλαν κυβερνήσεις και Εκκλησίες, όχι μόνον ορθόδοξες αλλά και άλλες. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την Αγγλικανική Εκκλησία, την Προτεσταντική Εκκλησία της Σουηδίας και διάφορες Εκκλησίες της Αμερικής, οι οποίες κατά τη δεκαετία του 1920 έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην καλλιέργεια καλών σχέσεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

4. Ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της Κωνσταντινούπολης.

Όπως έγινε φανερό κατά τη δεκαετία του 1920 τα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης λειτούργησαν κάτω από εξαιρετικά δυσάρεστες συνθήκες. Φυσικά τα προβλήματα έγιναν σοβαρότερα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Τα αίτια της κατάστασης αυτής ήταν ποικίλα:

α) η οικονομική αδυναμία του ελληνικού στοιχείου να στηρίξει τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων,

β) η συνεχιζόμενη διαρροή του ομογενούς στοιχείου προς την Ελλάδα και η επακόλουθη οικονομική καχεξία του ομογενούς στοιχείου,

γ) οι τουρκοί περιορισμοί σε κάθε πτυχή της εκπαιδευτικής δραστηριότητας της ελληνικής μειονότητας και

δ) η αύξηση του αριθμού των ομογενών μαθητών, που φοιτούσαν σε ξένα σχολεία². Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, ενώ κατά το σχολικό έτος 1924-1925

1. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι ύστερα από αιτήσεις των κυβερνήσεων και των Εκκλησιών της Φιλανδίας και Εσθονίας αναγνωρίστηκαν ως αυτόνομες οι Εκκλησίες των χωρών αυτών. Το ίδιο συνέβη και με την Ορθόδοξη Εκκλησία της Τσεχοσλοβακίας. Επίσης οι Εκκλησίες της Σερβίας και της Ρουμανίας αναγνωρίστηκαν ως Πατριαρχεία. Ύστερα από αίτηση της Πολωνικής κυβέρνησης αναγνωρίστηκε στην αρχή ως αυτόνομη και αργότερα ως αυτοκέφαλη η Ορθόδοξη Πολωνική Εκκλησία. Επίσης οι διάφορες εκκλησιαστικές μερίδες στη Ρωσία δέχθηκαν σε πολλές περιπτώσεις τη διευθέτηση εκκλησιαστικών ζητημάτων από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

2. Το 1922, σύμφωνα με ανέκδοτη έκθεση, στην περιφέρεια Χαλκηδόνας λειτουργούσαν οι εξής γαλλικές σχολές:

α) το «Κολλέγιο του Αγίου Ιωσήφ», που διευθυνόταν από το τάγμα των «Frères des écoles chretiennes». Περιλάμβανε γυμνάσιο και τριετή ανώτερη εμπορική σχολή και δεχόταν και εσω-



οι ομογενείς μαθητές που φοιτούσαν σε ξένα σχολεία ήταν περίπου 660, κατά το σχολικό έτος 1927-1928 ο αριθμός τους διπλασιάστηκε, δηλαδή ανήλθαν περίπου στους 1300. Η αύξηση αυτή πρέπει, κατά την άποψή μας, να αποδοθεί στο πρακτικότερο πρόγραμμα των ξένων σχολών, στην αριότερη εκμάθηση των ξένων γλωσσών και στο γεγονός ότι οι διατάξεις της τουρκικής Διευθύνσεως της Παιδείας για τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας δεν επιβάλλονταν στις σχολές αυτές με την ίδια αυστηρότητα που επιβάλλονταν στις σχολές των μειονοτήτων. Επιπλέον στις ξένες σχολές επιτρεπόταν η διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας σε ιδιαίτερες τάξεις, ώστε να μην εξαρτάται η προαγωγή των μαθητών από τάξη σε τάξη από την επίδοσή τους στην τουρκική γλώσσα και να μην συμβαίνει να μένουν στάσιμοι μαθητές που αρίστευσαν σε όλα τα μαθήματα, επειδή δεν είχαν καλές επιδόσεις στο μάθημα των τουρκικών.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1920 τα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης παρουσίαζαν τέτοια εικόνα παρακμής, ώστε το 1928 στην ετήσια έκθεσή του ο γενικός πρόξενος της Ελλάδας Κ. Σακελλαρόπουλος έκανε συγκεκριμένες προτάσεις για την διάσωση και την αναβάθμισή τους. Συγκεκριμένα πρότεινε: α) την ελάττωση του αριθμού των ελληνικών σχολών, ώστε να περιοριστούν κατά το δυνατόν και οι δαπάνες για την εκπαίδευση, β) την

τερικούς μαθητές. Κατά το σχολικό έτος 1921-1922 φοιτούσαν περίπου 1200 μαθητές. Το κολέγιο αυτό ήταν τόσο φημισμένο, ώστε πριν από τον πόλεμο φοιτούσαν σε αυτό μαθητές από το εξωτερικό αλλά και από την Ελλάδα.

β) σχολή στο Χαϊδάρ-πασά, που λειτουργούσε ως παράρτημα του κολλεγίου του Αγίου Ιωσήφ και είχε το 1921-22 περίπου 200 μαθητές.

γ) μία μικρή σχολή, που λειτουργούσε στην αυλή της καθολικής εκκλησίας και στην οποία φοιτούσαν άποροι μαθητές, κυρίως ομογενείς, και στους οποίους παρέχονταν δωρεάν βιβλία, σχολικά είδη και ενδύματα.

δ) το Παρθεναγωγείο των καλογραιών Notre Dame de Lion, που βρισκόταν στην μεγάλη οδό Μόδι. Το 1921-22 φοιτούσαν περίπου 300 μαθήτριες, γόννοι της ανώτερης τάξης της Κωνσταντινούπολης. Τα 2/3 των μαθητριών ήταν κόρες ομογενών.

ε) το Παρθεναγωγείο των καλογραιών στο Χαϊδάρ πασά. Το έτος 1921-22 φοιτούσαν σε αυτό περίπου 600 μαθήτριες.

στ) το Παρθεναγωγείο των καλογραιών του Τάγματος της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που βρισκόταν στο Φαναράκι.

Ως προς την εθνικότητά τους οι μαθητές των σχολών αυτών ήταν: Έλληνες κατά τα 2/3, Γάλλοι, Αρμένιοι, Τούρκοι και Ιουδαίοι.

Επίσης κατά το σχολικό έτος 1921-22 ιδρύθηκε στην Πόλη Ιταλική σχολή, που δεχόταν δωρεάν μαθητές, παρέχοντας σε αυτούς βιβλία, σχολικά είδη ακόμη και ενδύματα. Βλ. ΑΥΕ / 1922 / Β / 33-5 / Εκπαιδευτικά Κωνσταντινουπόλεως / α.α / 14 Οκτωβρίου 1922 / Έκθεση της Ταρσής Βαρείου.



τροποποίηση του προγράμματος των σχολείων προς πρακτικότερες κατευθύνσεις και γ) την αύξηση των ωρών διδασκαλίας των ξένων γλωσσών στα ελληνικά σχολεία με στόχο να σταματήσει η διαρροή των Ελλήνων μαθητών προς ξένα σχολεία. Φυσικά στη συνέχεια της έκθεσής του ο ίδιος ο πρόξενος ομολογούσε ότι η ενδεχόμενη αύξηση των ωρών διδασκαλίας των ξένων γλωσσών σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα τουρκικά μαθήματα απορροφούσαν τις μισές διδακτικές ώρες του σχολικού προγράμματος θα προκαλούσαν μεγάλη ζημιά στα μαθήματα, που διδάσκονταν στην ελληνική γλώσσα, για τα οποία ήδη ο διατιθέμενος χρόνος δεν ήταν ικανοποιητικός.

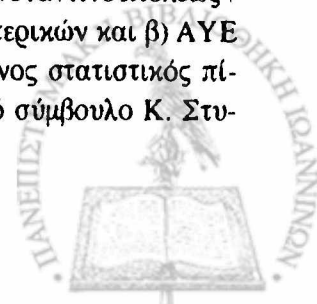
Στη συνέχεια παρουσιάζουμε ενδεικτικά στοιχεία για την κίνηση μαθητών και μαθητριών των σχολών της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης κατά τα έτη 1920-1929, τα οποία μπορούν να μας δώσουν μία πολύ αντιπροσωπευτική εικόνα των αυξομειώσεων που παρουσιάστηκαν.

Α. Συγκριτικός πίνακας της εκπαιδευτικής κίνησης των ελληνικών σχολείων της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινούπολης κατά τα έτη 1920-1924¹

Σχολ. έτη	Μαθητές	Μαθήτριες	Σύνολο	Σχολεία (Ανώτερη, μέση δημοτική)
1920-21	9191	7362	(16553)	74
1921-22	9637	7783	(17420)	73
1922-23	6231	4950	(11181)	70
1923-24	6605	5696	(12301)	61

Όπως φαίνεται από τα προηγούμενα αριθμητικά στοιχεία, ο αριθμός των μαθητών των ελληνικών σχολείων της Κωνσταντινούπολης βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με τα καθοριστικά πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που σημάδευσαν κατά την περίοδο αυτή τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

1. Τα στοιχεία του πίνακα προέρχονται από ανέκδοτες εκθέσεις του γενικού προξενείου στην Κωνσταντινούπολη, βλ. α) ΑΥΕ / 1924 / Β-33 / 7 / Εκπαιδευτικά Κωνσταντινουπόλεως / αρ. 2692 / 18 Νοεμβρίου 1924 / Κ. Διαμαντόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών και β) ΑΥΕ / 1924 / Β-33 / 7 / αρ. 451 / 20 Φεβρουαρίου 1924, όπου υπάρχει συνημμένος στατιστικός πίνακας, που είχε συνταχθεί στις 9 Φεβρουαρίου 1924 από τον εκπαιδευτικό σύμβουλο Κ. Στυλιανόπουλο.



Συγκεκριμένα μεταξύ των σχολικών ετών 1920-21 και 1921-22 οι μαθητές των ελληνικών σχολείων της Κωνσταντινούπολης αυξήθηκαν κατά 867. Το επόμενο όμως σχολικό έτος 1922-23, που σημαδεύτηκε από τη Μικρασιατική Καταστροφή, τους εκτενείς διωγμούς του ελληνικού στοιχείου και τον βίαιο ξεριζωμό του από τις πατρογονικές του εστίες, ο αριθμός των μαθητών των ελληνικών σχολείων της Πόλης παρουσίασε μία δραματική μείωση κατά 6239 μαθητές, δηλαδή σχεδόν κατά το 1/3. Το 1923-24 εμφανίζεται και πάλι μία μικρή αλλά σημαντικής σημασίας αύξηση κατά 1120 μαθητές. Φαίνεται πως ο Ελληνισμός της Πόλης μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης και την ανάληψη από την Τουρκία υποχρεώσεων για την προστασία των μειονοτήτων, άρχισε να αντιμετωπίζει με περισσότερη αισιοδοξία το μέλλον του και να πιστεύει στην σταδιακή εξομάλυνση της κατάστασης.

Ανάλογες αυξομειώσεις μαθητών παρουσιάζουν φυσικά όλα τα σχολεία κατά την περίοδο 1920-1923. Ενδεικτικά παραθέτουμε τα εξής στοιχεία:

α) Το «Ζωγράφειο» κατά το σχολικό έτος 1920-21 είχε 274 μαθητές, το έτος 1921-22, παρουσίασε μία φυσιολογική αύξηση 21 μαθητών, ενώ το έτος της Μικρασιατικής Καταστροφής 1922-23 οι μαθητές μειώθηκαν κατά 84, δηλαδή σχεδόν κατά το 1/3¹.

β) Η «Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή» είχε 244 μαθητές το 1920-21, 222 μαθητές το 1921-22 και 194 μαθητές το 1922-23. Δηλαδή σε μία τριετία παρουσίασε μείωση των μαθητών της κατά το 1/5, δηλαδή κατά 50 μαθητές².

γ) Το «Εθνικό Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο» το 1920-1921 είχε συνολικά 456 μαθήτριες, το 1921-22 είχε 476 μαθήτριες, ενώ το 1922-1923 μειώθηκαν κατά 139, δηλαδή έφθασαν τις 337³.

1. Οι 274 μαθητές του σχολικού έτους 1920-21 κατανέμονταν ως εξής: α' τάξη 69, β' τάξη 74, γ' τάξη 50, δ' τάξη 40, ε' τάξη 24, στ' τάξη 17. Στο σχολείο δίδασκαν 17 εκπαιδευτικοί και διευθυντής ήταν ο Αθ. Ιωάννου. Βλ. ΑΥΕ / 1922 / Β / 33-5 / Εκπαιδευτικά Κωνσταντινούπολης / α.α / Ζωγράφειον / 1920-1923.

2. Σχολάρχης της Σχολής κατά την τετραετία 1920-1923 ήταν ο Αλ. Ζώτος, που πλαισιωνόταν από 17 έως 19 καθηγητές. Βλ. ΑΥΕ / 1922 / Β / 33-5 / Εκπαιδευτικά Κωνσταντινούπολης / α.α / Έκθεση του Αλ. Ζώτου.

3. Το «Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο» περιλάμβανε 6 τάξεις Αστικού και 5 Γυμνασίου. Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου κατά την περίοδο 1920-1923 ήταν η Ερριέττα Κωνσταντινίδου, με ένα επιτελείο 16 καθηγητών και καθηγητριών. Βλ. ΑΥΕ / 1922 / Β / 33-5 / Εκπαιδευτικά Κωνσταντινούπολης / α.α / 1 Νοεμβρίου 1922. Επίσης βλ. Αναστάσιος Ιορδάνογλου, Το Εθνικόν Ιωακείμιον Παρθεναγωγείον Κωνσταντινουπόλεως 1882-1988, ΙΜΧΑ 224, Θεσσαλονίκη 1989.



Β. Συγκριτικός πίνακας¹ της εκπαιδευτικής κίνησης των ελληνικών σχολείων των περιφερειών Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινούπολης², επαρχιών Δέρκων³, Πριγκηποννήσων⁴ και Χαλκηδόνος⁵ κατά τα έτη 1924-1929

Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινούπολης	Επαρχία Δέρκων	Επαρχία Πριγκηποννήσων	Επαρχία Χαλκηδόνος	Σύνολο	
1924-25					
Μαθητές	4459	458	281	599	5797
Μαθήτριες	3869	403	230	543	5045
1925-26					
Μαθητές	3977	344	230	653	5204
Μαθήτριες	3589	314	220	563	4686
1926-27					
Μαθητές	3902	340	213	533	4988
Μαθήτριες	3309	354	225	422	4310
1927-1928					
Μαθητές	3721	303	178	453	4655

1. Τα στοιχεία του πίνακα προέρχονται: α) από το δεύτερο παράρτημα της ετήσιας έκθεσης του έτους 1927 του προξενείου Κωνσταντινούπολης, βλ. ΑΥΕ / 1928 / Β-28 / Γενική έκθεση 1927 / αρ. 379 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Α. Μιχαλακόπουλο και β) από την ετήσια έκθεση του έτους 1928, βλ. ΑΥΕ / 1929 / Β-28 / Εκθέσεις Πρεσβείας Άγκυρας / αρ. 640 / 16-4-1929 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών.

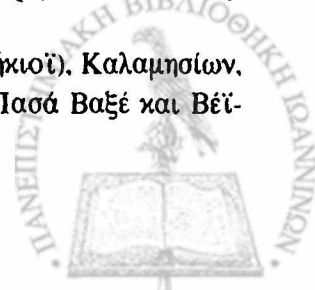
2. Η Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινούπολης περιλάμβανε τις εξής σχολές:
Μεγάλη του Γένους Σχολή, Μαράσλειος Σχολή.

Παρθεναγωγεία: Ζάμπειο, Κεντρικό, Ιωακείμιο, Ταρσής Βαρείδου, Σχολές: Σταυροδρομίου, Γαλατά, Ταταούλων, Φερίκιοι, Ευαγγελιστριάς, Τζουμπαλίου, Μουχλίου Ποτηρά, Βαλατά, Ευλοπόρτης, Εγρί-καπού, Εδιρνέ-καπού, Αγ. Θεράποντος, Κοντοσκαλίου, Βλάχκας, Υψωμαθίων, Χάσκιοι, Διπλοκιονίου, Μεσαχώρου, Μ. Ρεύματος, Βαφειχωρίου, Βεβεκίου, Νεοχωρίου, Ελληνοκαθολική Ουνιτών Οδηγήτρια.

3. Η επαρχία Δέρκων περιλάμβανε τις σχολές: Θεραπειών, Βαθυρρύακος, Γενή Μαχαλέ, Μακροχωρίου και Αγίου Στεφάνου.

4. Η επαρχία Πριγκηποννήσων περιλάμβανε τις σχολές των νήσων: Πριγκήπου, Χάλκης, Αντιγόνης και Πρώτης.

5. Η επαρχία Χαλκηδόνος περιλάμβανε τις σχολές: Χαλκηδόνος (Καδήκιοι), Καλαμησιών, Χρυσουπόλεως (Σκούταρι), Κουσκουντζουκίου, Τσεγκέκιοι, Κανδυλλί, Πασά Βαξέ και Βέικος.



Μαθήτριες	3168	277	231	408	4084
<hr/>					
1928-1929					
Μαθητές	3776	362	185	389	4712
Μαθήτριες	3312	291	204	450	4257

Τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα παραπάνω στοιχεία παρουσιάζουν την εξής εικόνα:

Μεταξύ του σχολικού έτους 1924-25 και 1925-26 οι μαθητές μειώθηκαν κατά 593 και οι μαθήτριες κατά 359.

Μεταξύ του σχολικού έτους 1925-26 και 1926-27 οι μαθητές μειώθηκαν κατά 216 και οι μαθήτριες κατά 376.

Μεταξύ του σχολικού έτους 1926-27 και 1927-28 οι μαθητές μειώθηκαν κατά 333 και οι μαθήτριες κατά 226.

Από τη σύγκριση αυτών των στοιχείων συνάγεται ότι από το σχολικό έτος 1924-1925 μέχρι το σχολικό έτος 1927-1928 ο αριθμός των μαθητών των ελληνικών σχολείων της Κωνσταντινούπολης παρουσίασε συνεχή μείωση. Συγκεκριμένα κατά το πενταετές αυτό διάστημα μειώθηκαν κατά 1142 οι μαθητές, δηλαδή σε ποσοστό 20% και κατά 961 οι μαθήτριες, δηλαδή μείωση κατά 19%. Το επόμενο όμως σχολικό έτος, δηλαδή το 1928-1929 σημειώθηκε μία μικρή αλλά πολύ ενθαρρυντική αύξηση των μαθητών και των μαθητριών των ελληνικών σχολείων της Πόλης. Τα αίτια της αύξησης αυτής πρέπει να αναζητηθούν στη νοοτροπία των γονέων. Ήταν φανερό δηλαδή ότι πολλοί γονείς, που είχαν διστάσει τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της ανώμαλης κατάστασης, που επικρατούσε, να στείλουν τα μικρά τους παιδιά στα σχολεία, αποφάσισαν να τα στείλουν αφενός εξαιτίας της παράτασης της αβεβαιότητας και αφετέρου εξαιτίας της αισιοδοξίας που είχε επικρατήσει ανάμεσά τους από την επικείμενη ελληνοτουρκική προσέγγιση και συνεννόηση.

Πάντως είναι βέβαιο ότι η αύξηση αυτή που παρατηρήθηκε το σχολικό έτος 1928-1929 δεν είχε σχέση με τον αριθμό των Ελλήνων μαθητών που φοιτούσαν στα ξένα σχολεία, αφού ο αριθμός αυτών των μαθητών όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά αντίθετα αυξήθηκε στις μικρότερες τάξεις. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι τον μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων μαθητών προσείλκυαν πάντοτε οι γαλλικές σχολές, λιγότερους οι αγγλικές και αμερικανικές και ελάχιστους οι ιταλικές.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Ουνιτική σχολή της Κωνσταντινούπολης το σχολικό έτος 1928-1929 είχε αυξήσει τους Έλληνες μαθητές της σε 235, ενώ το προηγούμενο έτος ήταν 210¹.

1. ΑΥΕ / 1929 / Β-28 / ό.π. / αρ. 640.



5. Τα ελληνικά ορφανοτροφεία της Κωνσταντινούπολης¹

Πριν από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη δύο ορφανοτροφεία: α) το «Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων»², το οποίο φιλοξενούσε 120-130 ορφανά, και στεγαζόταν σε ένα ευρύχωρο κτίριο στη νήσο Πρίγκηπο, προσφορά της Ελένης Ζαρίφη και β) το «Ορφανοτροφείο Θηλέων Σινιόσογλου», που φιλοξενούσε 60-70 ορφανά, τα οποία στεγαζόνταν σε ιδιόκτητο κτίριο στη νήσο Πρώτη.

Οι πόροι του «Εθνικού Ορφανοτροφείου Αρρένων» προέρχονταν αφενός από τα έσοδα της περιουσίας του, που ανέρχονταν σε 7.000 λίρες ετησίως και αφετέρου από επίδομα των Εθνικών φιλανθρωπικών καταστημάτων και από δωρεές και εράνους των ομογενών. Το ετήσιο έλλειμμα καλυπτόταν από το ταμείο του Πατριαρχείου. Οι πόροι του «Ορφανοτροφείου Θηλέων Σινιόσογλου» προέρχονταν από τα έσοδα του κληροδοτήματος Σινιόσογλου, από δωρεές και εράνους ομογενών και από ετήσια χορηγία της οικογένειας Σινιόσογλου.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ιδρύθηκε το «Άσυλον Αστέγων Ορφανών Πέραν» για την περίθαλψη και την μόρφωση των ορφανών, που είχε δημιουργήσει ο διαγμός του ελληνικού στοιχείου και οι συμφορές του Πολέμου. Η δύναμη του ασύλου ήταν 150 ορφανά, αγόρια και κορίτσια, τα οποία φοιτούσαν στα σχολεία της κοινότητας Πέραν.

Τον Μάιο του 1919 ιδρύθηκε η «Εθνική Στέγη Αρρένων και Θηλέων», η οποία όμως τον Οκτώβριο του 1920 εντάχθηκε στο «Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων». Το διευρυμένο αυτό ίδρυμα συντηρείτο από τις χορηγίες της ελληνικής κυβέρνησης και της αμερικανικής επιτροπής βοθητών, από δωρεές και από πάγιους πόρους του Ορφανοτροφείου. Η δύναμη του Ορφανοτροφείου αυτού έφθασε το 1923-1924 σε 770 ορφανά, ενώ η δύναμη της «Εθνικής Στέγης Θηλέων» σε 442 ορφανά.

Κατά την ανακαγή ιδρύθηκε επίσης το «Ορφανοτροφείο Παντειχίου» με 120 ορφανά, το οποίο όμως διαλύθηκε το 1922. Την ίδια εποχή ιδρύθηκαν το «Άσυλον Διπλοκιονίου» και το «Άσυλον Μεσαχώρου» με 60 τρόφιμους το καθένα. Και τα δύο αυτά άσυλα, όπως και το Ορφανοτροφείο Παντειχίου, συντηρούνταν με την χορηγία της ελληνικής κυβέρνησης.

1. Τα στοιχεία προέρχονται κυρίως από το πέμπτο παράρτημα της ετήσιας έκθεσης του έτους 1927 του προξενείου Κωνσταντινούπολης, βλ. ΑΥΕ / 1928 / Β-28 / Γενική έκθεση 1927 / αρ. 379 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Α. Μιχαλακόπουλο.

2. Για την ιστορία του ιδρύματος βλ. το άρθρο του Αν. Ιορδάνογλου, Το Εθνικό Ορφανοτροφείο στην Πρίγκηπο της Κωνσταντινούπολης, Βαλκανικά Σύμμεικτα, τεύχος 4, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 91-106.



Μετά τον Δεκέμβριο του 1924, οπότε εστάλησαν στην Ελλάδα τα ορφανά που υπάγονταν στην ανταλλαγή των πληθυσμών, μειώθηκε σημαντικά ο αριθμός των τροφίμων των διαφόρων ορφανοτροφείων. Έτσι το Σεπτέμβριο του 1925 αποφασίστηκε η σύμπτυξη των τριών ορφανοτροφείων και των τριών ασύλων, που προαναφέρθηκαν. Τελικά το 1926 λειτούργησαν στην Κωνσταντινούπολη μόνο δύο ορφανοτροφεία: των «Αρρένων» στην Πριγκήπο και των «Θηλέων» στην Χάλκη, με 414 συνολικά ορφανά.

Μέχρι το 1925 λειτουργούσαν μέσα στα ορφανοτροφεία εξατάξιες αστικές σχολές και για τα αγόρια και για τα κορίτσια. Λειτουργούσαν επίσης τα εξής εργαστήρια: ξυλουργικής, υποδηματοποιίας, ραπτικής, χορτοπλεκτικής και μουσικής για τα αγόρια και ταπητουργίας, ραπτικής, πλεκτικής και χειροτεχνίας για τα κορίτσια. Από το 1925, εξαιτίας επιβεβλημένων περικοπών των δαπανών, οι τάξεις των σχολών περιορίστηκαν στις τέσσερεις. Από την έναρξη όμως του επομένου σχολικού έτους 1926, οι σχολές και τα εργαστήρια κλείστηκαν και σφραγίστηκαν από τις τουρκικές αρχές με την πρόφαση ότι δεν είχε ληφθεί έγκαιρα η άδεια λειτουργίας τους. Έτσι οι διευθυντές των ορφανοτροφείων, αφού ήρθαν σε συνεννόηση με τις εφορείες των κοινοτικών σχολών της Πριγκήπου και της Χάλκης, αποφάσισαν να στείλουν τα ορφανά στις σχολές των κοινοτήτων τους. Η αντίδραση όμως των τουρκικών αρχών ήταν και πάλι βίαιη: η αρμόδια Διεύθυνση Παιδείας απαγόρευσε την φοίτησή τους στα σχολεία αυτά και απέλυσε τους διευθυντές των κοινοτικών σχολών. Ήταν φανερό πως το Τουρκικό κράτος, εφαρμόζοντας ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα, που είχε αρχίσει να εφαρμόζει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1910, επεδίωκε να δημιουργήσει καθεστώς τρομοκρατίας για τις μειονότητες και ιδιαίτερα για την ελληνική. Γι' αυτό επεδίωξε με κάθε μέσο να αναστείλει τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των ομογενών με στόχο είτε να τους εκτουρκίσει είτε να τους οδηγήσει σε βίαιο ξεριζωμό.

6. Τα νοσοκομεία Βαλουκλή στην Κωνσταντινούπολη¹

Όμως ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συστηματική μελέτη της ζωής του Ελληνισμού στην Πόλη εμφανίζει και η παρουσίαση των νοσοκομείων του Βαλουκλή που για την εποχή τους βρίσκονταν στην πρωτοπορία της ιατρικής επιστήμης.

Τα νοσοκομεία Βαλουκλή στο Επταπύργιο της Πόλης ιδρύθηκαν κατά το

1. Τα στοιχεία προέρχονται κυρίως από το τέταρτο παράρτημα της ετήσιας έκθεσης του έτους 1927 του προξενείου Κωνσταντινούπολης, βλ. ΑΥΕ / 1928 / Β-28 / Γενική έκθεση 1927 / αρ. 379 / Κ. Σακελλαρόπουλος προς Α. Μιχαλακόπουλο.



1753 και από το 1900 άρχισαν σταδιακά να ανακαινίζονται, αφού γκρεμίστηκαν τα παλαιά κτίρια. Έτσι το 1927 λειτουργούσαν τα ακόλουθα τμήματα, που καταλάμβαναν έκταση 163.000 τετραγωνικών μέτρων:

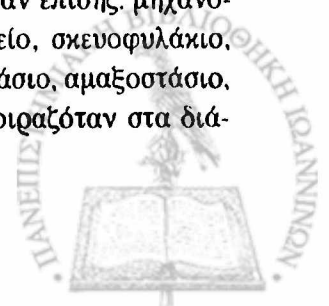
1) Δύο κτίρια Παθολογικής κλινικής, με 148 κλίνες ανδρών και 84 γυναικών. 2) Πέντε περίπτερα Φθισιατρικών, με 80 κλίνες ανδρών και 50 γυναικών. 3) Τρία περίπτερα μολυσματικών νοσημάτων, με 42 κλίνες ανδρών και 52 γυναικών. 4) «Ασηπτικό εγχειρητήριο». 5) Τέσσερις χειρουργικές πτέρυγες, με 108 κλίνες ανδρών και 52 γυναικών. 6) Οφθαλματρείο, με 18 κλίνες ανδρών και 12 γυναικών. 7) Φρενοκομείο, με 150 κλίνες ανδρών και 150 γυναικών. 8) Επτά οίκοι Ψυχιατρείου, με επτά κλίνες ανδρών ή γυναικών. 9) Γηροκομείο, με 150 κλίνες ανδρών και 64 γυναικών. 10) Εργαστήριο Ακτινολογίας και Ηλεκτροθεραπείας. 11) Μικροβιολογικό και Ανατομοπαθολογικό εργαστήριο. 12) Χημείο και Φαρμακείο. 13) Απολυμαντήριο. 14) Υδροθεραπευτήριο. 15) Πολυκλινική. 16) Νεκροστάσιο. 17) Μηχανικό Μαγειρείο και 18) Μηχανικό πλυντήριο¹.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι κατά το 1927 νοσηλεύθηκαν στα διάφορα τμήματα των νοσοκομείων Βαλουκλή συνολικά 9667 ασθενείς. Τα νοσοκομεία αυτά διοικούνταν από δεκατετραμελή εφορεία, ενώ υπηρετούσαν συνολικά 17 ιατροί.

Συμπεράσματα

Τα σημαντικότερα γεγονότα που σημάδευσαν τη νεότερη ελληνική ιστορία κατά τη δεκαετία του 1920 στα πλαίσια των ελληνοτουρκικών σχέσεων, είχαν καθοριστική επίδραση στις τύχες του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Ιδιαίτερα μετά το 1922 το ελληνικό στοιχείο της Πόλης ζει μέσα σε ένα καθεστώς αφόρητων πιέσεων και απαγορεύσεων, που περιορίζουν ασφυκτικά όλες του τις δραστηριότητες και ιδιαίτερα την εκπαιδευτική. Οι ελπίδες που καλλιεργήθηκαν με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης, γρήγορα αποδείχθηκαν φρούδες. Η Άγκυρα ποτέ δεν εφάρμοσε τις διατάξεις, που αφορούσαν την προστασία των μειονοτήτων αντίθετα επεδίωξε με κάθε τρόπο να πετύχει είτε τον βίαιο εκτουρκισμό τους είτε την απομάκρυνσή τους από τις πατρογονικές τους εστίες. Το κυριότερο μέσο για την επίτευξη

1. Εκτός από τα τμήματα αυτά στα νοσοκομεία Βαλουκλή λειτουργούσαν επίσης: μηχανοστάσιο, στεγνωτήριο, ραφείο, ιματιοφυλάκιο, τμήμα συντηρήσεως, βαλανείο, σκευοφυλάκιο, αποθήκες, λαχανόκηποι, δαμαλοστάσιο, χοιροστάσιο, ορνιθοστάσιο, ιπποστάσιο, αμαξοστάσιο, αρτοποιείο, δύο εκκλησίες και υδαταποθήκες από τις οποίες ημερησίως μοιραζόταν στα διάφορα τμήματα του νοσοκομείου ποσότητα 270 τόνων νερού.



του στόχου αυτού ήταν ο περιορισμός χρήσης της ελληνικής γλώσσας, η αναγκαστική επιβολή της τουρκικής και ο ασφυκτικός έλεγχος των ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των πολιτιστικών συλλόγων. Τελικά ο Ελληνισμός της Πόλης, κατάφερε μέσα από συνεχείς διώξεις και περιορισμούς, να ανασυντάξει τις δυνάμεις του στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και να συνεχίσει με τα λιγοστά μέσα που διέθετε την εκπαιδευτική του δραστηριότητα.



ABSTRACT

THE EDUCATIONAL AND SOCIAL SITUATION OF THE CONSTANTINOPOLITAN GREEK COMMUNITY DURING THE DECADE OF 1920

by

Christos D. Kardaras

The writer, drawing his information from unpublished sources of the Greek Foreign Ministry, examines the educational and social situation of the Constantinopolitan Greek community during the decade of 1920, which was marked by the Asian Minor disaster and its destructive consequences.

Namely, the writer investigates: a) the position of the Greek element in Turkey, the gradual diminution of the Greek community of Constantinople and the causes of this event, b) the fact that Turkey violated the clauses of the Treaty of Lausanne which provided the protection of minorities, c) the unfriendly attitude of Turkey towards the Ecumenical Patriarchate, that aimed at the removal of the Patriarchate from Constantinople and later the reduction of its authority, d) the extremely difficult conditions, under which Constantinopolitan Greek schools operated, that had as a result the gradual decrease in the number of the Greek students, e) the important social services offered by the Greek hospitals and orphanages of Constantinople.

After 1922 the Constantinopolitan Greek community lived under extreme pressure and restrictions that decidedly limited the educational and social activities. Ankara, despite the obligations it took on by signing the Treaty of Lausanne, sought for the turkification of the Greek element or its expulsion from the native land.

